

Inhoud

Voorwoord

7

I Over de vooroordelen van filosofen

II

II De vrije geest

4I

III Het religieuze wezen

67

IV Epigrammen en intermezzo's

9I

V Natuurgeschiedenis van de moraal

III

VI Wij geleerden

I37

VII Onze deugden

I6I

VIII Volken en vaderlanden

I9I

IX Wat is voornaam?

22I

Van hoge bergen:

Nazang

259

Nawoord – Nietzsches *Voorbij goed en kwaad*

263

Verantwoording

27I

Voorwoord

Stel dat de waarheid een vrouw is – waarom niet? Is er dan geen reden om alle filosofen, voor zover ze dogmatici waren, ervan te verdenken dat ze niet met vrouwen overweg konden? Dat de huiveringwekkende ernst, de onhandige opdringerigheid waarmee ze tot dusver de waarheid hebben benaderd, onbeholpen en ongepaste middelen waren om juist een vrouw voor zich te winnen? Vast staat dat zij zich niet gewonnen heeft gegeven – en dat elke vorm van dogmatiek er tegenwoordig bedremmeld en moedeloos bij staat. *Als* ze überhaupt nog staat! Want er zijn spotters die beweren dat ze gevallen is, dat elke vorm van dogmatiek gevloerd is, wat heet: dat elke vorm van dogmatiek op sterven na dood is.

In alle ernst: er is goede reden om te hopen dat elke vorm van dogmatisch filosoferen, hoe plechtstatig, definitief en afdoend ze zich ook voordeed, toch niet meer is geweest dan een begin, een edel kinderspel, en misschien is de tijd nabij waarin men keer op keer zal inzien dat de hoeksteen waarop de dogmatische filosofen sindsdien hun verheven en onvoorwaardelijke bouwwerken hebben opgetrokken weinig meer voorstelde dan volks bijgeloof uit onheuglijke tijd (zoals het bijgeloof aan de ziel, dat in de vorm van bijgeloof aan het ‘subject’ of het ‘ik’ ook tegenwoordig nog schade blijft aanrichten), een of ander woordspelletje misschien, een grammaticale misleiding, of een roekeloze generalisering van heel bekrompen, heel persoonlijke, heel menselijk-al-te-menselijke feitjes.

Laten we hopen dat de dogmatische filosofie niet meer was dan een millennialange belofte, zoals in nog vroeger dagen het geval was met de astrologie, waaraan misschien meer werk,

geld, scherpzinnigheid en geduld zijn besteed dan aan welke serieuze wetenschap tot dusver. We hebben de monumentale bouwkunst van Azië en Egypte te danken aan deze astrologie en haar ‘bovenaardse’ pretenties. Grote dingen lijken alleen dan hun eeuwige eisen in de harten van mensen te kunnen prenten, als ze verborgen achter monsterachtige en angstaanjagende grimassen over de aarde hebben gedwaald; de dogmatische filosofie was zo’n masker, de vedanta-leer in Azië, bijvoorbeeld, of het platonisme in Europa.

Laten we de dogmatische filosofie niet ondankbaar zijn, al moeten we natuurlijk toegeven dat de ergste, langdurigste en gevaarlijkste vergissing van allemaal een vergissing van een dogmaticus is geweest, namelijk Plato’s uitvinding van de zuivere geest en van het goede als zodanig. Maar nu die overwonnen is, nu Europa een zucht van verlichting slaakt na deze nachtmerrie en eindelijk kan genieten van een gezondere – nu ja – slaap, hebben wij *wier taak de waakzaamheid zelf is*, alle kracht geërfd die in de strijd tegen deze vergissing is opgekweekt. Natuurlijk ging het erom de waarheid op haar kop te zetten en werd zelfs het *perspectivisme*, randvoorwaarde van het hele leven, verloochend toen er over de geest en het goede werd gesproken zoals Plato deed. Sterker nog: we zouden ons, als artsen, kunnen afvragen: ‘Hoe kon Plato, het mooiste wat de oudheid heeft voortgebracht, door zo’n ziekte worden aangetast? Is hij dan toch gecorrumpeerd door die kwaadaardige Socrates? Was Socrates dan toch de bederver van de jeugd? En heeft hij zijn dollekervel verdiend?’

Maar de strijd tegen Plato of, om het begrijpelijker en meer voor het ‘volk’ te zeggen, de strijd tegen de duizenden jaren lange druk door de christelijke kerk – want christendom is platonisme voor het ‘volk’ – heeft in Europa een magnifieke geestelijke spanning veroorzaakt, zoals op aarde niet eerder is vertoond: met een zo strak gespannen boog kunnen we nu naar de verste doelen schieten. De Europeaan ervaart deze spanning weliswaar als een noodsituatie en er is al tweemaal in grootse stijl gepro-

beerd de boog af te spannen, de eerste keer door het jezuïtisme, de tweede keer door de democratische verlichting – die er dankzij persvrijheid en krantenlezen best in zouden kunnen slagen dat de geest zich niet zo makkelijk meer als ‘nood’ ervaart (de Duitsers hebben het buskruit uitgevonden – alle respect – maar ze hebben het ook weer verschoten door de uitvinding van de drukpers). Maar wij, die noch jezuïeten, noch democraten, noch zelfs Duits genoeg zijn, wij *goede Europeanen* en vrije, *zeer* vrije geesten – wij voelen haar nog, de hele nood van de geest en de volle spanning van zijn boog! En misschien ook de pijn, de opgave en wie weet? Het *doel* ...

Sils-Maria, Oberengadin

juni 1885.

I

*Over de vooroordelen
van filosofen*

[1]

De wil tot waarheid die ons nog tot menig waagstuk zal verleiden, die beroemde waarachtigheid waarover alle filosofen tot dusver met eerbied hebben gesproken: wat voor vragen heeft deze wil ons al niet gesteld! Wat voor vreemde, doortrapte, bedenkelijke vragen! Het is al een lange geschiedenis, en toch lijkt ze nog maar pas begonnen. Is het een wonder dat we eindelijk wantrouwig worden, het geduld verliezen en ons geërgerd omdraaien? Dat de sfinx ons leert dat wij, van onze kant, ook vragen kunnen stellen? *Wie* is dat eigenlijk die ons hier vragen stelt? *Wat* in ons streeft er eigenlijk 'naar waarheid'?

We zijn inderdaad lange tijd teruggedeinsd voor de vraag naar de oorzaak van deze wil, totdat we uiteindelijk helemaal tot stilstand kwamen voor een nog fundamentele vraag. We vroegen ons af wat de *waarde* was van deze wil. Aangenomen dat we waarheid willen, *waarom niet liever* onwaarheid? En onzekerheid? Of zelfs onwetendheid?

Het probleem van de waarde van de waarheid stelde zich voor ons op, of waren wij het die ons voor het probleem opstelden? Wie van ons is hier Oedipus? Wie sfinx? Het is een rendez-vous, lijkt het wel, van vragen en vraagtekens.

En geloof het of niet, het lijkt wel of het probleem tot nu toe nooit is gesteld, of wij het als eersten in de gaten kregen, *aandurfden*. Want het is een waagstuk, misschien wel het grootst denkbare.

[2]

'Hoe zou iets uit zijn tegendeel *kunnen* ontstaan? Bijvoorbeeld waarheid uit dwaling? Of de wil tot waarheid uit de wil tot be-

deze goede en vereerde dingen juist *daarin* bestaat dat ze op een verraderlijke manier verwant, verknoopt, vervlochten zijn en misschien wel samenvallen met die vreselijke, schijnbaar tegengestelde dingen. Misschien! Maar wie is bereid zich te bekommeren om zulke gevaarlijke misschien? Daartoe moeten we de komst van een nieuw soort filosofen afwachten, filosofen met een aan hun voorgangers tegengestelde smaak en neiging, filosofen van het gevaarlijke misschien in alle betekenissen van het woord. En in alle ernst: ik zie zulke nieuwe filosofen opdemen.

[3]

Ik heb lang genoeg tussen de regels van de filosofen door gelezen en hen lang genoeg op de vingers gekeken om te kunnen zeggen dat het grootste deel van het bewuste denken, zelfs van het filosofische denken, moet worden toegerekend aan de werking van het instinct. We moeten ons oordeel in dit opzicht herzien, zoals we dat ook hebben gedaan ten aanzien van erfelijkheid en ‘aangeboren eigenschappen’. Net zomin als de geboorte relevant is voor het proces van de erfelijkheid, is het ‘bewustzijn’ op doorslaggevende manier *tegengesteld* aan het instinct. Het bewuste denken van een filosoof wordt grotendeels door zijn instincten gestuurd en heimelijk in bepaalde banen gedwongen.

Op dezelfde manier staan er achter elke logica en haar schijnbaar autonome procedures waardeoordelen, duidelijker gezegd: fysiologische eisen die gericht zijn op de instandhouding van een bepaalde vorm van leven. Als bijvoorbeeld wordt beweerd dat het bepaalde meer waard is dan het onbepaalde, dat schijn minder waard is dan de ‘waarheid’, dan kunnen dergelijke waardeoordelen, ondanks hun regulatieve belang voor *ons*, toch niet meer zijn dan oppervlakkige oordelen, een bepaalde vorm van onnozelheid die vereist is voor de instandhouding van onze manier van zijn. Aangenomen, tenminste, dat de mens niet de ‘maat der dingen’ is ...

[4]

De onjuistheid van een oordeel is voor ons nog geen bezwaar tegen dat oordeel; in dat opzicht klinkt onze nieuwe taal misschien wel het vreemdst. De vraag is in hoeverre een oordeel het leven bevordert, in stand houdt, de soort in stand houdt, misschien zelfs verbetert, en wij neigen in principe tot de stelling dat we de meest onjuiste oordelen (waartoe ook de synthetische a-priori-oordelen behoren) het slechtst kunnen missen, dat de mens niet zou kunnen leven zonder de ficties van zijn logica te doen gelden, zonder de werkelijkheid af te meten aan de zuiver zelfbedachte wereld van het absolute en het identieke, zonder de wereld voortdurend met getallen te vervalsen. Afstand doen van onjuiste oordelen zou neerkomen op afstand doen van het leven, op ontkenning van het leven. De onwaarheid erkennen als levensvoorwaarde, dat is voorwaar een gevaarlijke manier om zich te verzetten tegen algemeen gangbare waardegevoelens, en een filosofie die dat waagt, situeert zich alleen al daardoor aan gene zijde van goed en kwaad.

[5]

Wat beweegt ons ertoe de filosofen half wantrouwend, half spottend te bekijken? Het is niet hun onschuld, hoewel die voortdurend doorschemert; het zijn niet de vergissingen waardoor ze zo snel en gemakkelijk de weg kwijtraken, kortom hun kinderachtigheid en kinderlijkheid. Het is hun gebrek aan redelijkheid dat in een vreemd contrast staat met het deugdzame kabaal waarin ze uitbreken zodra het probleem van de waarachtigheid ook maar in de verte wordt aangeroerd. Ze doen zich allemaal voor als mensen die hun eigen meningen hebben ontdekt en gerealiseerd door een zelfstandig werkende, kille, zuivere, goddelijk onbekommerde dialectiek (in tegenstelling tot mystici van allerlei aard die eerlijker en stunteliger zijn dan zij – en het over ‘inspiratie’ hebben), terwijl ze in wezen niet meer doen dan met achteraf bedachte argumenten een vooroordeel, een inval,

een ‘ingeving’ en – meestal – een door de zeef van de abstractie gehaalde hartenwens te verdedigen. Het zijn allemaal advocaten die zich zo niet willen noemen, listige pleitbezorgers van hun vooroordelen, die ze ‘waarheden’ dopen, en *zeer* ver verwijderd van de gewetensmoed die nodig is om toe te geven hoe het zit, hoe het werkelijk zit, ver verwijderd ook van de goede smaak om deze werkelijkheid onverschrokken te tonen, hetzij om een vriend of een vijand te waarschuwen, hetzij uit de baldadige neiging om de spot te drijven met zichzelf.

De even stijve als zedige tartufferie waarmee de oude Kant ons langs dialectische sluiptwegen naar zijn ‘categorische imperatief’ leidt, of liever misleidt, dat schouwspel brengt ons fijnproevers een glimlach op de lippen als we met het nodige plezier de sluwe streken van oude moralisten en zedenpredikers ontmaskeren. Of neem de hocus pocus met wiskundige formules waarmee Spinoza zijn filosofie (een term die bij hem al met al niet meer betekent dan ‘de liefde tot *zijn* wijsheid’) als in staal pantserde en maskeerde, om zodoende bij voorbaat elke aanvaller te ontmoedigen die het zou wagen een blik te werpen op deze ongenaakbare maagd, deze Pallas van Athene: hoeveel schuchterheid en kwetsbaarheid verradt deze maskerade van een zieke kluizenaar wel niet!

[6]

Het is me in de loop van de tijd duidelijk geworden wat elke grote filosofie tot dusverre is geweest, namelijk de ontboezeming van haar auteur en een soort onwillekeurige en onbedoelde memoires; kortom, dat de morele (of immorele) intenties van elke filosofie de eigenlijke levenskiem vormden waaruit de hele plant steeds is gegroeid.

Als iemand zou willen verklaren hoe de verst gezochte metafysische beweringen van een filosoof werkelijk tot stand zijn gekomen, doet hij er inderdaad goed (en verstandig) aan zich eerst af te vragen: op welke moraal stuurt deze filosofie (deze